حضرت مخدوم محمد امين ثاني صدّيقي قريشي هالائي رحمة الله عليه

(1205-1252هه/1790-1836ع)[180]

سلطان السندؒ صاحب الفيض والفتوح ڪامل مڪمل مرشد حضرت غوث الحق مخدوم نوح رحمة الله عليه[181] جي يارهين سجّاده نشين اعليٰ حضرت مخدوم محمد امين ثاني جن جي هستيءَ جو ظهور فاتح سنڌ مير فتح علي خان ٽالپر جي دور حڪومت ۾ ٿيو.[182] پاڻ شريعت جا پابند، بامروت، ڪريم النفس ۽ صاحب جود و سخا هئا. رات ۽ ڏينهن جو وڏو حصو عبادتِ الاهي ۾ گذاريندا هئا. متقي، زاهد ۽ عابد ٿي گذريا آهن. سندن روز مرهه جي عبادت متعلق تحفة الاولياءَ ۾ لکي ٿو:

"حضرت مخدوم ميان امين محمد ثاني صاحبِ دستاره يازدهم روز مره سورة مزمل چهل و يکبار (41) هر روز وظيفه بود و صلوات کريمه هر روز پنج هزار بار (5000) و تهليله شريفه هر روز ده هزار بار (10000) مي خوانده اند و دعوت اينه شريفه يعني مفتاح الاوراد را شش لک (600000) خوانده بود ازان پس دو هزار بار هر روز ميخواندند تاز آخر اليوم."[183]

Gul Hayat Institute

---

[180] سنڌ جي بزرگ اديب مولانا دين محمد وفائي صاحب غلط فهميءَ وچان، مشاهيرِ سنڌ ۾ حضرت مخدوم محمد امين ثالث عرف پڪن ڏٽي سائين رحمة الله عليه جن جي ذڪر جو عنوان سندن نالي يعني "حضرت مخدوم امين محمد ثاني" سان ڪيو آهي، ڏسو حوالو نمبر 1، ص: 147.

[181] پيغام نوح رحمة الله عليه ۾ حضرت مخدوم نوح رحمة الله عليه جن جا متعدد القاب لکيل آهن جن مان هڪڙو 'سلطان السندؒ' آهي.

[182] ڏسو ضميمو: 1.

[183] تحفة الاولياءَ، قلمي، ص: 134/135.

وحده جي وڍيا — الا الله سين اورين
هنيون حقيقت ڳڏيو — طريقت تورين
معرفت جي ماڪ سين — ڏيساندر ڏورين
شڪ نه ستا ڪڏهين — ويهي نه وڙين
ڪلهنئون ڪورين — عاشق عبداللطيف چئي

شاهه ڀٽائي (رح)[84]

محبت جي ميدان ۾ — سر جو ڪر م سانگ
سوري سرين جي — چڙهه ته ٿيئين چانگ
عشق آهي نانگ — خبر ڪاڏن ڪي پوي

شاهه ڀٽائي (رح)[85]

سلسلهٔ نسب:

سندن شجره عالي نسب، والدين جي طرف کان حضرت غوث الحق مخدوم نوح (رح) جن سان ملي ٿو جيڪو هن طرح آهي:

والد بزرگوار جي طرف کان:

حضرت مخدوم محمد امين ثاني بن حضرت مخدوم ميان پنيلو بن حضرت مخدوم ميان عثمان عرف منن بن حضرت مخدوم محمد زمان ثاني بن حضرت مخدوم مير محمد اوّل بن حضرت مخدوم ميان محمد عرف منن بن حضرت مخدوم ميان مير محمد بن حضرت مخدوم ابو محمد ابوالخير بن حضرت مخدوم محمد امين اوّل بن حضرت غوث الحق مخدوم نوح صدّيقي قريشي هالائي (رح)

والده ماجده جي طرف کان:

حضرت مخدوم محمد امين ثاني بن دختر بنت حضرت مخدوم مير

[84] بيت نمبر 5، داستان پهريون سر ڪلياڻ شاهه جو رسالو مرتب ڪلياڻ آڏواڻي ص

[85] بيت نمبر 10، داستان پهريون سر يمن ڪلياڻ شاهه جو رسالو ص 35 مرتب ڪلياڻ آڏواڻي

محمد ثاني عرف ميرپير بن حضرت مخدوم محمد زمان ثاني بن حضرت مخدوم مير محمد اوّل بن حضرت مخدوم ميان محمد عرف مٺن بن حضرت مخدوم ميان مير محمد بن حضرت مخدوم ابو محمد ابوالخير بن حضرت مخدوم محمد امين اوّل بن حضرت غوث الحق مخدوم نوح صدّيقي قريشي هالائي رحمت الله عليہ.

ولادت مبارڪ:

حضرت مخدوم محمد امين ثاني رحمة الله عليه جن جي ولادت، حضرت غوث الحق مخدوم نوح عليہ الرحمت جن جي نائين سجّاده نشين حضرت مخدوم محمد زمان ثالث رحمة الله عليه جن جي دور سجادگيءَ ۾ 11-ربيع الثاني 1205هه[186] مطابق 19- ڊسمبر 1790ع[187] تي موجوده هالا نوان سنڌ ۾ ٿي. پاڻ حضرت غوث الحق مخدوم نوح فقير رحمة الله عليه جي سجّاده نشينن ۾ پهريان بزرگ هئا جن جي ولادت نئين ٻڌل ڳوٺ، هالا نوان ۾ ٿي. ساڳئي سال ۾ درگاهه حضرت مخدوم نوح عليہ الرحمت جو وڏو قبو جڙي راس ٿيو.[188]

سندن والد بزرگوار حضرت مخدوم ميان پنيلڏي بن عثمان رحمة الله عليه (1771-1819ع) جن بہ شاديون ڪيون هيون، پاڻ پهرئين گهر مان تولّد ٿيا ۽ سيني ڀائرن ۾ وڏا هئا. سندن ٻانگ جو نالو "محمد امين" هئو جيڪو سندن ستين ڏاڏي ۽ حضرت غوث الحق مخدوم نوح رحمة الله عليه جن جي پهرئين سجّاده

---

[186] رفيق حيات شاعر نمبر، ص: 159. پيغام نوح، قلمي، ص: 15 ۽ تحفة الاوليا، قلمي، ص: 88/78 تي سندن ولادت جي تاريخ 1- صفر المظفر 1205هه ڄاڻائي وئي آهي جيڪا عيسوي سن مطابق 11- آڪٽوبر 1890ع ٿئي ٿي، جيئن تہ بعد جي تحقيق مان 'رفيق حيات شاعر' ۽ 'پيغام نوح' واري ولادت تاريخ ڪي متفقہ طور تي صحيح قرار ڏنو ويو هئو. ان ڪري هتي بہ اها تاريخ ڏني اٿم. (مصنف).

[187] تقويم هجري، قلمي.

[188] حضرت غوث الحق مخدوم نوح رحمة الله عليه جن جو وڏو قبو، حضرت مخدوم محمد زمان ثاني رحمة الله عليه جن 1202هه/1791ع تي تعمير ڪرائڻ شروع ڪيو جنهن کي فاتح سنڌ مير فتح علي خان ٽالپر تڪميل تي پهچايو. (ڏسو: تحفة الاوليا، گنجينهءَ اولياءَ، مضامين طالب المولي، تاريخ درگاهه حضرت مخدوم نوح رحمة الله عليه قلمي ۽ پيغام نوح رحمة الله عليه.)

نشين، حضرت مخدوم محمد امين اوّل رحمة الله عليه جن جي نسبت جي ڪري مٿي رکيو ويو هو.

حضرت مخدوم محمد امين ثاني رحمة الله عليه جن جو نانو "بانيءِ شهر هالا نوان" حضرت مخدوم مير محمد ثاني المعروف حضرت مخدوم مير پير بن حضرت مخدوم محمد زمان ثاني رحمة الله عليه، حضرت غوث الحق مخدوم نوح فقير رحمة الله عليه جن جو ائون سجّاده نشين هئو.[189]

شادي ۽ اولاد[190]:

حضرت مخدوم محمد امين ثاني رحمة الله عليه جن ٽي شاديون ڪيون، ڪين چار نياڻيون ۽ چار فرزند تولد ٿيا. سندن پهرئين شادي، سندن مامي، درگاهه حضرت غوث الحق مخدوم نوح رحمة الله عليه جي نائين سجّاده نشين، حضرت مخدوم محمد زمان ثالث رحمة الله عليه[191] بن حضرت مخدوم مير محمد ثاني رحمة الله عليه

---

[189] **حضرت مخدوم مير محمد ثاني (1738_1789):**

بانيءِ شهر هالا نوان حضرت مخدوم مير محمد ثاني عرف حضرت مخدوم مير پير جن جي ولادت 10_ جون 1737ع تي سندن آبائي ڳوٺ هالا پراڻا (اسلام پور) ۾ ٿي. پاڻ 1770ع تي سندن والد بزرگوار حضرت مخدوم محمد زمان ثاني رحمة الله عليه جن جي جاءِ تي، حضرت غوث الحق مخدوم نوح رحمة الله عليه جن جا ائون نمبر سجّاده نشين ٿيا. "هالا نوان" تعمير ڪرايائون ان ڪري ڪين 'بانيءِ شهر هالا نوان' جي لقب سان لکيو ويندو آهي. سندن انتقال، فاتح سنڌ مير فتح علي خان ٽالپر جي اوائلي دور حڪومت ۾ 19_ ڊسمبر 1789ع تي ٿيو ڪين درگاهه حضرت مخدوم نوح رحمة الله عليه ۾ وڏي قبي جي ڏکڻ طرف کان سپرد خاڪ ڪيو ويو جتي بعد ۾ مير فتح علي خان قبو تعمير ڪرايو جنهن کي 'ننڍو قبو' سڏجي ٿو. حضرت مخدوم مير محمد ثاني رحمة الله عليه جن جي مزار ننڍي قبي ۾ اُڀرندي پاسي کان ٻئي نمبر تي آهي.

[190] تحفة الاولياءَ، قلمي، ص: 88.

[191] **حضرت مخدوم محمد زمان ثالث رحمة الله عليه (1766_1807):**

بانيءِ قبه حضرت مخدوم نوح رحمة الله عليه، حضرت حافظ حڪيم مخدوم محمد زمان ثالث رحمة الله عليه بن بانيءِ شهر هالا نوان حضرت مخدوم مير محمد ثاني رحمة الله عليه جن جي ولادت 15_ نومبر 1766ع تي هالا پراڻا ۾ ٿي. پاڻ سندن والد بزرگوار جي وصال بعد 22_ ڊسمبر 1789ع تي حضرت غوث الحق مخدوم نوح رحمة الله عليه جن جي گاديءَ تي ويٺا. سن

Gul Hayat Institute

جن جي نياڻيءَ سان ٿي، جنهن مان ٻه فرزند، حضرت پير ميان ٻچيل ﷫ ۽ حضرت پير ميان مير محمد ﷫ تولد ٿيا. ٻي شادي حضرت پير ميان محمد علي بن پير ميان عبدالڪريم صدّيقي قريشي ﷫[192] جن وٽان ڪيائون، جنهن مان هڪڙو فرزند حضرت مخدوم محمد علي المعروف حضرت مخدوم محمد زمان رابع ﷫ ۽ ٻي نياڻيون تولد ٿيون. ٽئين حرم مان هڪڙو فرزند، حضرت پير ميان جان محمد ۽ هڪڙي نياڻي تولد ٿي.

سندن ٽئين فرزند حضرت مخدوم محمد زمان رابع ﷫ کان سواءِ باقي سڀني صاحبزادن جو انتقال سندن حياتيءَ ۾ ٿيو ان ڪري انهن جو گهڻو احوال موجود ناهي.

سجّاده نشيني:

حضرت مخدوم محمد امين ثاني ﷫ جن واليءِ سنڌ مير غلام علي خان ٽالپر جي دور حڪومت ۾ 13_ذوالحج 1223ھ مطابق 29_ جنوري 1809ع تي يارهين سجّاده نشين جي حيثيت سان حضرت غوث الحق مخدوم نوح ﷫ جن جي مسندِ خلافت تي ويٺا. ان وقت سندن عمر مبارڪ ويهه سال هئي.

پاڻ هميشه احڪام الاهي ۽ سنت شريف تي عمل ڪرڻ جي تلقين ڪندا هئا. سجّاده نشيني جو سمورو دور خلق جي خدمت ۾ گذاريائون. سندن روحاني رمزن، علم ۽ شفقت مان هزارين سڪايل مستفيض ٿيا.

سندن سجادگيءَ جو دور تقريباً 27 سالن تي محيط هئو ان دوران سنڌ تي ٽالپرن جي چئن حڪمرانن مير غلام علي خان[193]، مير ڪرم علي

1202ھ (ڊسمبر 1789ع/جنوري 1790) ۾ حضرت غوث الحق مخدوم نوح ﷫ جن جو وڏو قبو تعمير ڪرايائون. پاڻ حافظ القرآن ۽ حاذق حڪيم هئا. سندن انتقال 27_ مارچ 1807ع تي ٿيو. کين درگاهه شريف جي ننڍي قبي ۾ سندن والد بزرگوار جي پرسان اڀرندي پاسي سپرد خاڪ ڪيو ويو.

[192] ڏسو حوالو 208، ص: 94.

[193] مير غلام علي خان ٽالپر (وصال: 1811ع):
مير غلام علي خان ولد مير صوبدار خان ٽالپر، پهرين چوَياري جو ٻيو رڪن هئو

Gul Hayat Institute

خان[194] مير مراد علي خان[195] ۽ مير نور محمد خان حڪومت ڪئي.

جيڪو سنڌس پاءُ فاتح سنڌ، مير فتح علي خان ٽالپر جي انتقال بعد 16_ محرم 1217هه مطابق 1802ع تي سنڌ جو حاڪم ٿيو. سنڌس دستاربنديءِ جي موقعي تي خيرپور جي حڪمران مير سهراب خان ٽالپر سميت سڀئي مير صاحبان موجود هئا. مير غلام علي خان سن 1218هه ۾ ميرپورخاص جي حاڪم مير ٺاري خان سان جنگ ڪئي جنهن ۾ فتح ياب ٿيو. 1803ع تي هُن انگريزن سان ڳالهيون شروع ڪيون نتيجي ۾ سنڌ حڪومت ۽ برطانيا سرڪار وچ ۾ ٻه معاهده ٿيا. پهريون 24_ جولائي 1808مطابق 1_جمادي الثاني 1223هه ۽ ٻيو 9_ نومبر 1820ع تي ٿيو. مير غلام علي خان ٽالپر تقريباً 9 سال حڪومت ڪئي. سنڌس انتقال 6_ جمادي الثاني 1227هه مطابق 16_ جون 1812ع تي ٿيو.

194 **مير ڪرم علي خان ٽالپر (وصال: 1828ع):**

سرڪار عظمت مدار مير ڪرم علي خان ٽالپر، سنڌس پاءُ مير غلام علي خان ٽالپر جي وصال 6_ جمادي الثاني 1227هه مطابق 16_ جون 1812ع بعد فرمانروا ٿيو. مير صاحب وڏو صاحب ذوق ۽ بلند پائي جو شاعر پڻ هئو. سنڌس ٻه تصنيفون 'ديوان ڪرم' ۽ 'مجموعہ دلڪشا' موجود آهن. مير غلام علي خان ٽالپر جي ڏينهن ۾ رنجيت سنگهه 'راجا' جو لقب اختيار ڪيو ۽ 1820ع تي هن دريائي ستلج ۽ دريائي سنڌ جي وچ واري سموري علائقي تي قبضو ڪري ورتو ان ڪان علاوه، مير ڪرم علي خان جو زمانو شاهہ شجاع الملڪ پاران سنڌ تي حملن ۽ سازشن سان ڀرپور ڏسڻ ۾ اچي ٿو. مير ڪرم علي خان ٽالپر 16 سال حڪومت ڪئي، سنڌس انتقال 12_ جمادي الثاني 1244هه مطابق 19_ ڊسمبر 1825ع تي ٿيو. سنڌس وصال جي تاريخ (بادابهشتش بارگاهہ) مان نڪري ٿي. مير علي شير قانع ٺٽوي جو فرزند مير غلام علي مائل (ولادت: 1171هه/1767ع، وصال: 19 ذوالحج 1251هه/6 اپريل 1836ع) ۽ مير صابر علي صابر (وصال: 1286هه/70_1869ع) سنڌس دربار جا مشهور شاعر هئا.

195 **مير مراد علي خان ٽالپر (وصال: 1833ع):**

سرڪار بلند اقتدار، سرڪار جهان مدار مير مراد علي خان ٽالپر، ڊسمبر 1828ع تي سنڌس پاءُ مير ڪرم علي خان جي انتقال بعد سنڌ جي تخت جو وارث بڻيو. 20_اپريل 1832ع تي هينري پاٽنجر سان معاهدو ڪيائين جنهن جي توثيق 19_ جولائي 1832ع تي لارڊ بنٽڪ، گورنر جنرل هندستان ڪئي. 1831 ۾ سنڌس قابل مشير نواب ولي محمد خان لغاري جو انتقال ٿيو ۽ ان جي فوراً بعد سنڌ جي مير صاحبن جي اتحاد ۾ نفاق پيدا ٿيو. 1248 مطابق 32_1833ع ۾ مير مراد علي خان مصلحتاً شاهہ شجاع الملڪ کي سنڌ اچڻ

Gul Hayat Institute

ليفٽيننٽ ايڊورڊ ڊيل هوسٽي جي هالا ۾ آمد[196]:

جون 1829ع ۾ ايسٽ انڊيا ڪمپنيءَ جي ڪورٽ آف ڊائريڪٽرز جي حڪم تي بمبئيءَ جي گورنر لارڊ ڪلئر (Lord Clare)، ليفٽيننٽ هينري پوٽنجر (3 آڪٽوبر 1789ع/ 18 مارچ 1856ع)[197] جي اڳواڻيءَ ۾ ڇهن تجربيڪار آفيسرن تي مشتمل هڪڙو وفد، سنڌ جي ميرن سان ڳالهين لاءِ سنڌ ڏانهن روانو ڪيو انهيءَ وفد جو هڪڙو رُڪن سنڌو درياءَ جي ڪناري تي سفر ڪندو، تاريخ 20- فيبروري 1832ع تي[198] هالا پهتو جتي سندس ملاقات حضرت مخدوم محمد امين ثاني ﷫ جن سان ٿي، جنهن ملاقات جو تفصيلي بيان هن پنهنجي سفرنامي ۾ هن طرح ڪيو آهي:

جي دعوت ڏني. مير مراد علي خان اديب ۽ شاعر هئو سندس تي ڪتاب 'ديوان فارسي' 'محڪ خسروي' ۽ 'طب مراد' موجود آهن. مير صاحب تقريباً 2 سال حڪومت ڪئي، سندس وصال 6- جمادي الثاني 1249هه مطابق 24- آڪٽوبر 1833ع تي ٿيو. (تفصيل لاءِ ڏسو تاريخ سنڌ ۽ A Short History of Sindh، عيسوي سن تقويم هجري تان ورتل آهن).

196 ايسٽ انڊيا ڪمپنيءَ سنڌ ۾ قدم ڄمائڻ لاءِ، واپار وهنوار جي بهاني سان سال 1635ع ۾ ٺٽي ۾ پهرين فيڪٽري کولي جيڪا 27 سال قائم رهڻ بعد 1662ع ۾ بند ڪئي وئي. 1758ع ۾ ڪلهوڙن جي اجازت سان ٻي فيڪٽري جو آغاز ٿيو جيڪا پڻ 17 سال هلي ۽ 1775ع ۾ بند ٿي وئي. انگريزن، هندستان تي حڪومت قائم ڪرڻ کان پوءِ سڀ کان پهرين سنڌ تي قبضو ڪرڻ جو منصوبو ٺاهيو ۽ ان کي عملي جامو پارائڻ لاءِ گورنمينٽ آف انڊيا، 1800 _1799ع ۾ ناٿن ڪرو (Nathan Crow) 1809ع ۾ ڪيپٽن ڊيوڊ سيٽن (Captin David Seton) ۽ نڪولس هينڪي سمٿ (Nicholas Hankey Simith)، 1820ع ۾ سي-ايف سيڊليئر (C.F Sadlier) ۽ 1829ع ۾ هنري پاٽينجز جي اڳواڻيءَ ۾ فوجي آفيسرن تي مشتمل وفد، سنڌ جي حڪمرانن سان واپار ۽ ڪاروبار بابت ڳالهين لاءِ سنڌ ڏانهن موڪليا جن واپار ۽ تجارت متعلق سطحي ڳالهين سان گڏوگڏ سنڌ ۽ اتي جي رهندڙن بابت پڻ اهم معلومات گڏ ڪئي جيڪا انگريزن کي سنڌ تي حملي (1843ع) وقت ڪم آئي. (تفصيل لاءِ ڏسو: _Sindh Analyzed, P: 106 107.)

197 تاريخ سنڌ، جلد 2، ص: 678.

198 20 فيبروري 1832ع مطابق 18 رمضان المبارڪ 1247 هجري

Gul Hayat Institute

February 20th:

Moved on 8 miles in the same direction to Salarrah, a village of 500 houses, 1,200 inhabitants, 1/4 mile from the Indus. The road to this was through jungle and intersected by several deep water courses from Salarrah. A ride of one mile along the left bank of the Indus brought us to Gotanna, which is on the very edge of the river. It is here 1 1/2 miles broad, current 1 1/4 per hour. There was a small island opposite to the place, crossed a very deep and broad water course which conveys water towards Meerpoor, 10 miles from Gotanna in the same direction, or if anything rather more east, lies Halla or as it is called Halla Gunja. During the latter part of the march (which I conceive to be a distance of miles) we made a good deal of progress. The appearance of the weather was unfavourable, I determined on stopping at Halla. which being a Peer's town I knew I should be well received. It was past 2 o clock when we reached our ground, having been upwards of 6 hours on the road.

As I was sitting under a tree waiting until! the camels were unladen, some well dressed people entered into conversation with me, and asked if we had come for the purpose of visiting the celebrated Peer Makhdoom Nooh. I replied, no, that I was on my way to Khyrpoor, they recommended us to visit the Peer, and also the Musjids and tombs of the place; as I was curious to find out whether the peer would discover me, I proceeded to his house which was in the town, surrounded by a pretty high wall the top of which was ornamented with the horns of the Katapacha (a Species of deer.) We were shown into a large oblong

Gul Hayat Institute

apartment, the sides and roof of which were beautifully carved and painted and the whole of the floor richly carpeted, giving the place and appearance of comfort far superior to the apartment of the Ameers. At the end of this room was small square couch near which we seated ourselves. After waiting a short time, the Peer made his appearance. I was surprised to find him quite a young man of five and twenty years of age instead of a venerable old gentleman with a white beard. His countenance was pleasing and manners particularly good. We rose on his entrance, and he advanced and gave us his hand to kiss. I at once saw he had no idea of my being a European, he then requested we would be seated and asked me who I was? I said "a soldier" in the service of the British Government proceeding with letters to Meer Rustam Khan of Khyrpoor. He asked if I had Meer Moorad Ali's permission to which Quaem Khan our guide who was present replied and said he was directed to show us the way, the Peer turned to me and said, "are there many of you Patans in the service of the ferengees?". I said "yes, a great number". That there were however only thirty with the elchçe at Hyderabad. He then asked a number of odd questions about the English. If they were good people, whether they ever prayed? If they were not very clever? and if it was true that they were all white, had white eyes, hair and bodies? if so said he they must be very ugly. I laughed at this part of his speech and gave the necessary replies to it as well as to his other questions. The Peer then enquired if it was true that the son of Shah Shuj-ul- Mulk was with the English at Hyderabad, and whether they were not going to take Shikarpoor by surprize. The Jamadarre replied, that it

Gul Hayat Institute

was a foolish report, and quite false, that there was no such person with the mission and that as to the English taking Shikarpoor, that they came as friends and were incapable of treachery. We shortly after took our leave and I desired Quaem Khan to explain to the Peer that I was a Sahib (English gentleman) at which he was much amused and said, He is right, the fakirs and beggars are very annoying to strangers, but I should not have thought he was a European."

It rained all night and untill 12 o'clock this day February 21st, I was therefore, compelled to remain until 2pm, to let the tents dry a little.

Halla is a large and populous town containing 4, 000 inhabitants with a rich and extensive bazaar, part of a town belong to the Peer, who is very polite and has great influence over the people. They are much better treated in Peer's village than in any other town in Sind and it often happens when illtreated by the Ameers, they take refuge in these towns where they become safe from all further prosecution. There is a handsome Mosque and dharamshalla north-west of the town; to the north-west of Halla, distant about one mile, are the ruins of the city of Khudabad, which I was informed was formerly the largest city in Sind next to Thatta, the ruins extend 7 miles but there are at present not more than 100 houses occupied. The tomb of Meer Fatteh Ali Khan stands on the southern extremity of the place.

Gul Hayat Institute

ترجمو[199]:

20_ فيبروري 1832ع (18 رمضان المبارڪ 1247هه. سومر)

ساڄئي طرف اَٺن 8 ميلن جو فاصلو طئي ڪيوسين تہ سامهون هڪ ڳوٺ "سالارو" نظر آيو. جيڪو پنج سؤ (500) گهرن تي مشتمل هو ۽ ان جي آبادي (1200) ٻارهن سؤ ماڻهن تي هئي. هيءُ ڳوٺ سنڌو درياءَ کان فرلانگ سوا فرلانگ تي هو. هن ڳوٺ ڏانهن جيڪو رستو ويو ٿي اُهو ٻيلي جي وچان ٿي ويو ۽ ان درميان ڪيتريون ڍنڍون ۽ ڍورا لتاڙڻا ٿي پيا. سنڌو درياءَ جو ڪاٻو ڪنارو ڏيئي هڪ ميل جو سفر ڪيوسين تہ هڪ ڳوٺ "گهوٽاٽو" پهتاسين. جيڪو درياءَ جي ڪنڌيءَ تي واقع آهي. ان مقام تي درياءَ جو پيٽ ڏيڍ ميل تائين هو ۽ پاڻيءَ جي وهڪري جي رفتار 1,1/4 ميل في ڪلاڪ جي حساب سان هئي. سامهون هڪ ننڍو ٻيٽ هو. جنهن تي پهچڻ لاءِ اُونهي ۽ وسيع پاڻيءَ جو رخ ميرپور (ميرانپور) ڏانهن هو جيڪو گهوٽاٽن کان 10 ميلن جي مفاصلي تي ساڄئي طرف واقع هو. ان جي بلڪل اوير ۾ هالا آهي جنهن کي "هالا گُنجا"[200] بہ چئجي ٿو.

فاصلو جيڪو آئون سمجهان ٿو تہ ميلن ۾ هوندو سو اسان چڱي رفتار ۾ طئي ڪيو. موسم خوشگوار نہ هئي سو مون هالا ۾ ترسڻ جو پڪو پهہ ڪري ڇڏيو. هالا جيڪو پير (مخدومن) جو شهر هئو سو مونکي پڪ هئي تہ اُتي منهنجو سنو آدرياءَ ٿيندو. ٻي بجي کان مٿي جو وقت هوندو جڏهن اسين ڇهن ڪلاڪن جي رستي جو پنڌ طئي ڪري پنهنجي منزل مقصود تي پهتاسين.

آئون وڻ هينان انهيءَ انتظار ۾ ويٺو هُئس تہ جيئن اُتن تان سامان لاٿو وڃي تہ ايتري ۾ ڪجهہ خوش لباس ماڻهن اچي مون سان ڳالهہ ٻولهہ شروع ڪئي ۽ پڇيائون تہ ڇا اسين مخدوم نوح جي مزار جي زيارت ڪرڻ جو مقصد سان آيا آهيون؟ ان تي جواب ۾ نہ چوندي وضاحت ڪيم تہ آئون خيرپور وڃي رهيو آهيان. ان تي انهن اصرار ڪيو تہ پير (مخدوم صاحب)

Gul Hayat Institute

---

[199] پروفيسر عبدالفتاح ابڙو هالائي.

[200] هالا شريف جي مڪمل تاريخ لکڻ کپي جنهن ۾ هالا جي جاگرافي، تمدن تي تحقيق ٿيل هجي.

سان ۽ ملو ۽ هالا جي مسجدن ۽ مقبرن جي زيارت ڪريو هالي ته پير (مخدوم صاحب) سان ملڻ جو اشتياق وڌي ويو. آئون پير جي بنگلي ڏانهن هلڻ لڳس. جيڪو هالا شهر ۾ هو ان بنگلي جي چوڌاري هڪ ڪوٽ هو جنهن کي ڪنايچا (هرڻي، جو قسم) جي سنگن سان سينگاريو ويو هو. اسان کي وڏي محرابي ڪمري ۾ آندو ويو جنهن جي پٽين ۽ ڇت تي خوبصورتي سان اُڪر ۽ چترڪاري جو ڪم ٿيل هو فرش تي عاليشان غاليچا وڇايل هئا جنهن سان هي، ڪمرو ڪنهن امير جي محل کان وڌيڪ خوبصورت ٿي لڳو. ڪمري جي ڪنڊ ۾ هڪڙو ننڍو چورس ڪوچ (صوفا) پيل هئو جنهن تي اسين وڃي ويهاسين. ٿوري انتظار کان پوءِ پير تشريف فرما ٿيو. مون کي انتهائي تعجب لڳو جڏهن مون ڏٺو ته پير 20_25 سالن جو هئو حالانڪ مون سمجهيو ائين پئي ته هو ڪو وڏي عمر جو بزرگ ۽ سفيد ريش هوندو. پير جو انداز ۽ ڍنگ خاص طور تي ملڻ جو طور طريقو ڏاڍو سٺو هو. سندس آمد تي اسين اُٿي بيهاسين. پاڻ اڳتي وڌي پنهنجو هٿ چمڻ لاءِ وڌايائين. مون يڪدم محسوس ڪيو ته ڪيس خواب و خيال ۾ به ڪونه هو ته ڪو آئون يورپين هوس. مون کي ويهڻ جو چئي پاڻ پڇيائين ته آئون ڪير آهيان؟ جنهن تي مون جواب ڏنو ته انگريز سرڪار وٽ هڪ سپاهي آهيان ۽ خيرپور جي مير رستم خان ڏانهن خط کڻي وڃي رهيو آهيان. پاڻ پڇيائين ته ڇا مونکي مير مراد عليءَ[201] جو اجازت نامو آهي؟ ان تي اسان جي گائيڊ قائم خان جواب ڏيندي چيو ته هن کي رستو ڏيکارڻ لاءِ هدايتون ڏنيون ويون آهن. پير صاحب مون ڏانهن منهن ڪيو ۽ پڇيائين ته ڇا فرنگين جي ملازمت ۾ پناڻ ڪافي آهن؟ جي ها اهي ڪافي تعداد ۾ موجود آهن. جواب ڏيندي چيم. هن انگريزن جي باري ۾ عجيب و غريب سوال ڪيا. ڇا اُهي سنا ماڻهو آهن؟ ڇا اُهي عبادت گذار آهن؟ ڇا اُهي وڌيڪ چالاڪ ته نه آهن؟ جيڪڏهن اها ڳالهه سچي آهي ته اهي رنگ جا اڇا آهن ته ڇا انهن جون اکيون اڇيون آهن؟ ڇا انهن جا وار ۽ جسم اڇا آهن؟ جيڪڏهن ائين ئي آهي ته پوءِ يقيناً هُو بدصورت هوندا. سندس انهيءَ گفتار تي مون کي کل

---

[201] هزهائينس مير مراد علي خان 23، ڊسمبر 1828ع تي گاديءَ تي ويٺو ۽ 21، آڪٽوبر 1833ع تي انتقال ڪيائين. (سنڌ جي واقعاتي تاريخ، ص: 57/59).

Gul Hayat Institute

اچي ويئي ۽ سندس ڪيل سوالن جا مناسب ۽ معقول جواب ڏنم. پوءِ هن پڇيو تہ ڇا شاهہ شجاع الملڪ حيدرآباد ۾ انگريزن سان مليل هو؟ ڇا اهي شڪارپور تي اوچتو حملہ آور تہ ڪو نہ ٿي رهيا آهن؟ جمعدار وراڻيو تہ اها هڪ احمقانہ ۽ سراسر ڪوڙي خبر آهي ۽ ڪو بہ اهڙو شخص ڪنهن بہ اهڙي قسم جي ڳالهہ ۾ شامل نہ هو تہ ڪو انگريزن شڪارپور پئي ڪنئي. حقيقت ۾ اهي دوستن جي حيثيت سان آيا آهن ۽ انهن ڪا بہ غداري نہ ڪئي آهي. ٿوري وقت کان پوءِ اسان ڪانئس اجازت ورتي ۽ مون قائم خان آڏو ان خواهش جو اظهار ڪيو تہ ڪيس اهو ٻڌايو وڃي تہ آئون صاحبلوڪ آهيان. جنهن تي پاڻ ڏاڍو لطف اندوز ٿيو ۽ چيائين تہ "اهو صحيح آهي، فقير فقراءِ اجنبين تي تمام گهڻو ناراض آهن پر مون تہ سوچيوئي ڪو نہ تہ ڪو هي يورپي آهي."

سڄي رات بارش پئي پئي جيڪا ٻئي ڏينهن يعني 21۔ فيبروري جي 12 وڳي تائين هلي، ان ڪري مون کي 2 وڳي تائين هالا ۾ ترسڻو پيو تہ جيئن خيما سُڪن. هالا هڪ وڏو ۽ ڳتيل شهر آهي جنهن ۾ 4000 (چار هزار) رهواسي آباد آهن. ان ۾ هڪ شاندار ۽ وڏي بازار آهي. شهر جو هڪ حصو پير جو آهي جيڪو انتهائي شريف النفس ۽ ماڻهن تي خاصو اثر رکندڙ شخص آهي. سنڌ جي ڪنهن بہ شهر ۾ ماڻهن کي ايتري عزت ڪا نہ ٿي ملي جيتري پير جي هن شهر وارن کي ملي ٿي. ايتري قدر جو جيڪڏهن ڪنهن بہ امير ماڻهوءَ جي طرفان ڪنهن ٻئي شهر ۾ ڪنهن کي تڪليف پهچندي آهي تہ اُهي بہ هن شهر ۾ پير وٽ اچيو پناهہ وٺندا آهن. شهر جي اتر اولهہ ۾ هڪ خوبصورت مسجد ۽ ڏرم شالا پڻ آهي. هالا جي اتر اولهہ ۾ هڪ ميل جي مفاصلي تي خدا آباد جي شهر جا ڪنڊرات موجود آهن جنهن لاءِ بعد ۾ مون کي اهو معلوم ٿيو تہ ڪنهن زماني ۾ ٽني ڪان پوءِ سنڌ ۾ ٻئي نمبر تي خدا آباد وڏو شهر هو. اهي ڪنڊرات 7 ميلن تائين پکڙيل هئا. هن وقت ان شهر ۾ 100 گهرن کان مٿي گهر نہ هوندا، بلڪل ڏکڻ ۾ مير فتح علي خان جو مقبرو آهي."

وصال:

حضرت مخدوم محمد امين ثاني رحمۃ اللہ علیہ جن جو انتقال پرملال،

16_ رمضان 1252هه[202] مطابق 24_ڊسمبر 1836ع[203] تي ٿيو. پاڻ 27 سال حضرت غوث الحق مخدوم نوح ﷫ جن جي مسند خلافت و ارشاد تي جلوه افروز رهيا، ڪين درگاهه حضرت مخدوم نوح ﷫ جي ننڍي قبي ۾ سپردِ خاڪ ڪيو ويو. سندن مزار ننڍي قبي واري چوڪنڊي ۾ الهندي طرف ڪان ڀرئين آهي. حضرت مخدوم محمد امين ثاني ﷫ جن جي انتقال وقت سنڌ تي مير نور محمد خان ٽالپر[204] حڪمران هئو.

Gul Hayat Institute